

Z DISKUSIE O INTELIGENCIÍ V POĽSKU

Po XX. sjazde KSSS došlo aj v Poľsku k diskusií o inteligencii, o jej povahe a mieste pri rozvíjaní marxizmu, v boji za socializmus v ľudovodemokratickom zriadení. Zvláštnu pozornosť v tejto diskusií zaslubuje článok poľského filozofa L. Kolakowského a kritika tohto článku zo strany publicistu R. Werfela. Obidve práce sa objavili minulého roku v 9. čísle teoretického a politického orgánu ÚV PZRS Nowe drogi. Kolakowski uverejnil svoj článok pod titulom *Intelektuáli a komunistické hnutie* a Werfel pod titulom *Miesto intelektuálov-komunistov v rámci strany*. Problémy, ktorých sa autori dotýkajú, nezostali nepovšimnuté ani u nás v Československu. Stručná zpráva o tomto teoretickom spore stretne sa preto iste so záujmom aj u slovenského čitateľa.

Jadrom úvah obidvoch autorov je otázka, ako zabezpečiť ďalší rozvoj marxizmu v Poľsku a vedeckosť politiky strany. Odpovedajúc na túto otázku, dotýkajú sa však celého radu problémov straníckej praxe a vedeckej práce.

Obidvaja autori zdôrazňujú nevyhnutnosť vytvorenia čo najlepších podmienok pre rozvoj marxistickej vedy, bez ktorej niet skutočného komunistického hnutia, obidvaja sa zhodujú v tom, že inteligencii patrí významná úloha pri neustálom rozvíjaní marxistickej teórie.

Po vysvetlení známej Leninovej tézy, že sa socialistická ideológia vnáša do robotníckeho hnutia zvonku, Kolakowski píše: „Avšak teoretická veda o spoločnosti je naďalej podmienkou skutočného boja komunistického hnutia. Naďalej teda platí, že sa toto hnutie, ak nemá podľahnúť stagnácii, musí oživovať pokrokmí v teórii, ktorú vytvárajú a rozvíjajú komunistickí intelektuáli. Aj úloha intelektuálov v komunistickom hnutí je a vždy bola neporovnateľne väčšia ako v stranách labouristického typu, ktoré sa orientujú takmer výlučne na dosiahnutie okamžitých úspechov, najmä ekonomických, a ktoré nemajú vzdialenejšie perspektívy boja o moc proletariátu a o organizáciu hospodárskeho života v jej rámcoch. Naopak, hnutie, ktoré si vytyčuje politické ciele a smeruje k rozbitiu štátnej moci buržoázie a k úplnej prestavbe všetkých oblastí ľudského života, nemôže sa zaobiť bez teórie, ktorá by sa neustále nepodrobovala kritike, ktorá by sa neobnovovala, nerevidovala, vďaka čomu sa môže udržať na úrovni, adekvátnej aktuálnej situácii a spoločenským zmenám, prebiehajúcim vo svete... Obnova marxizmu, adekvátneho súčasnej epoche — epoche atómovej bomby, imperializmu v jeho súčasnej fáze, súčasnej buržoáznej kultúry a existencie socialistického tábora, stelesneného v štátoch — je úlohou, riešenie ktorej môže mať rozhodujúci vplyv na budúcnosť komunizmu. Je napr. zrejmé, že riešenie problému dôležitosti tzv. absolútneho zbedačovania v dnešnom kapitalistickom svete musí mať rozhodujúci vplyv na politiku celého medzinárod-

ného robotníckeho hnutia; tento problém nemožno odhaliť frázou ani sofistickou kazuistikou — vyžaduje si zvlášť vedecké štúdium a diskusie, neobmedzené ničím okrem úsilia o konštatovanie objektívneho stavu vecí. Analogicky je to s marxisticou teóriou kríz, uplatnenou na súčasný kapitalizmus; analogicky je to s teóriou socialistickej revolúcie, kde nestačia samy smernice, zbavené v skutočnosti vecných zdôvodnení. Podobne je to so samou teóriou o strane a jej úlohe v štáte, v ktorom vládne — najmä s otázkou správnosti náhľadu, že hlavnou úlohou straníckych organizácií je, aby dbali na správne fungovanie výrobného systému v štáte a aby vykonávali funkciu inšpekčného a upozorňovacieho úradu vo výrobných podnikoch. Podobne je to so všetkými problémami, súvisiacimi s mechanizmom moci v spoločnostiach, ktoré riadia komunistické strany, ako aj s problémami vzťahov medzi politickým životom a hospodárskymi rozvrstveniami spoločnosti z jednej strany a formovaním sa v nich rôznych sociálnych hierarchizácií zo strany druhej atď. Bez takých analýz, ktoré by sa uskutočňovali v podmienkach absolútnej slobody a ktoré vyžadujú okrem iného vzkriesenie sociológie ako samostatnej vedy a nie ako súhrnu populárnych komunálov — bez takých analýz strana nemôže poznať ani predvídať skutočné dôsledky vlastných uznesení. V opačnom prípade vznikajú také nebezpečenstvá ako naivná a povážlivá, ale krajne idealistická viera v možnosť nahradiť ekonomické zákony idealistickým vplyvom alebo nevyhnutnosť zvýšiť v dôsledku neznanosti riadenia techniky pôsobenie represívnymi prostriedkami — lebo je isté, že čím menej dokážeme riadiť veci, tým viac sme nútení administrovať ľuďmi“ (str. 23—24).

Aj Werfel uznáva potrebu ďalšieho rozvoja marxistickej teórie, poukazuje na veľké úsilie marxistickej vedy o prekonanie schematizmu a dogmatizmu, skostnateľnosti a rutinérstva v súčasnosti. „Je pochopiteľné — píše — že pracovníci našej marxistickej vedy hľadajú cesty a podmienky, ktoré by zabezpečili vede plné možnosti rozvoja a tak i splnenie záväzkov vedy voči robotníckej triede a ľudovému štátu“ (str. 32). Rozchádza sa však s Kolakowskim, keď ide hovoriť o opatreniach, ktoré by mali v budúcnosti zabezpečiť ďalší rozvoj marxizmu. Nesúhlasí najmä s postavením, ktoré Kolakowski udeľuje inteligencii v robotníckom hnutí, v ľudovo-demokratickom zriadení a svoju pozornosť sústreďuje najmä na objasnenie vzťahu intelektuálov-komunistov-ideológov k strane. Werfel zdôrazňuje, že mu ide o kritiku chybných náhľadov niektorých príslušníkov inteligencie a dištancuje sa od „inteligentožrúťstva“, od nepriateľského stanoviska voči inteligencii vôbec. Odhaľuje súčasne politický zmysel protiinteligentských teórií. „Je to pokus odvolať sa — vo forme apelu na zdanlivo triedne robotnícke vedomie — na najzaostalejšie časti ľudových mas, na najmenej vyspelých členov našej strany a ohnivká nášho aktívu — proti úsiliu o základnú, kritickú analýzu našej skutočnosti, proti úplnému uskutočneniu toho, čo si vytýčila strana na VII. pléne, proti tomu, čo chce väčšina strany, za čo sa bijú spolu s vedením strany naši najlepší súdruhovia ako spomedzi uvedomelých robotníkov, tak aj spomedzi našej straníckej inteligencie“ (str. 33). V čom — konkrétne — nesúhlasí Werfel s Kolakowskim?

Hlavný koreň nedostatkov v teoretickej oblasti v poslednom období vidí Kolakowski v *monopolizácii teoretickej tvorby*. V dôsledku tejto prejavovalo sa vraj opovrhovanie teóriou, ktoré sa maskovalo deklaráciami o jej veľkej hodnote. Teória „pôsobila ex post, produkuje zdôvodnenia k prijatým uzneseniam“ a tak „nielenže nemenila svet, ale ani ho nevyvyšťovala“. Dialektika sa „stotožňovala s mnohoznačnosťou a nedostatkom presnosti“. „Hovorilo sa — píše Kolakowski — že ‚z jednej strany‘ masy sú tvorcami dejín, ale ‚z druhej strany‘ jednotlivec môže mať

značný vplyv na dejiny, len čo pochopí ich tendencie atď. Je to charakteristika natoľko hmlistá, že pomocou nej možno ako ospravedlniť božskú úctu k autokratovi, tak aj bojovať proti nej.“ Marxistickej teórii majú z tohto stavu vyvieť intelektuálne komunistické strediská, ktoré podľa Kolakowského majú vytvárať pre komunistické hnutie vedecky gruntované základy politickej činnosti, lebo sú tieto strediská zvlášť citlivé na impulzy nového v živote a pomerne ľahšie sa zbavujú konzervatizmu. V záujme toho žiada Kolakowski zrušiť „obmedzenia, ktoré vznikli v tej oblasti v dôsledku nesprávneho organizovania vzťahu medzi vedeckým a politickým životom, ako aj nesprávnej metódy odstraňovania konfliktov, ktoré medzi nimi vznikali“ (str. 27). Sú to: 1. každé obmedzovanie predmetu výskumu z politických dôvodov; 2. vyhlasovanie akýchkoľvek práv v oblasti, ktorá je predmetom výskumu, za „politicky správne“ a ich rozširovanie bez ohľadu na vedeckú diskusiu; 3. vnucovanie smerov výskumu, ktoré je potrebné v oblastiach tesne súvisiacich s technikou a nebezpečné v humanitných vedách; 4. určovanie okruhu nedotknuteľných a z diskusie vyňatých právd. Kolakowski sa v poslednom prípade dištancuje od hesla neobmedzenej slobody pre všetky formy antivedy.

Toto svoje stanovisko Kolakowski zdôvodňuje tým, že „záujmy komunistického hnutia nie sú v rozpore s objektívnym poznaním sveta“. „Intelektuáli — píše — nie sú potrební strane na to, aby sa nadchýňali múdrosťou jej rozhodnutí, ale iba na to, aby jej rozhodnutia boli múdre. Sú teda potrební komunizmu ako ľudia slobodní v myslení a zbytoční ako oportunisti. Teoretická práca nemôže byť užitočná pre revolučné hnutie, ak je obmedzovaná čímkoľvek iným ako úsilím o pravdivé poznanie a vedecký rigorizmus: musí byť preto slobodná v mene dobra tohto hnutia. Preto intelektuáli-komunisti vystupujú na obranu myslenia nezávislého od nátlaku politiky, vystupujú nielen v mene abstraktnej slobody vedy, ale aj v mene záujmov komunizmu, ktorý — ako vieme — z čias *Komunistického manifestu*, nemá iných záujmov ako celé ľudstvo — tak vo výrobe ako v kultúre“ (str. 31). Ideológiu strany, nakoľko sa dotýka sociologických, ekonomických a filozofických problémov, majú — podľa náhľadu Kolakowského — „konštruovať strediská, ktoré sú v tých oblastiach vedecky najkompetentnejšie“ a táto sa má kontrolovať „kolektívnou skúsenosťou spoločnosti“.

Werfel nesúhlasí s takýmto stanoviskom Kolakowského.

Nesúhlasí predovšetkým s náhľadom Kolakowského na vzťah medzi stranou a komunistickými intelektuálnymi strediskami, s náhľadom, že by ideológiu strany mali konštruovať tieto strediská.

„Fakty hovoria — píše Werfel — že ideové vedenie robotníckeho hnutia, ideové kádre, ktoré vytvárajú teóriu toho hnutia a určujú jeho politiku, formujú sa inak, ako by sa to dalo predpokladať podľa tej ktorej schémy. Okrem pracovníkov neproletárskeho pôvodu, ktorí, zavrhuje náhľady typické pre svoju bývalú vrstvu, prechádzajú na pozície proletariátu, veľmi rýchle vyrastajú pracovníci proletárskeho pôvodu, „samorastli“, ktorí v namáhavej práci so sebou dosahujú vysokú ideologickú úroveň. Zdá sa mi, že je pre robotnícke hnutie typické práve také zjednotenie ideologických pracovníkov neproletárskeho a takých istých pracovníkov proletárskeho pôvodu späť jednou ideológiou — ideológiou marxizmu. Nie taký či onaký rasizmus sociálneho pôvodu, ale ideologické zocelenie a dôslednosť v revolučnom domyslení vecí do konca určujú pozíciu každého z nich v robotníckom hnutí. Bebel nevyrástol na uznávaného vodcu robotníckej triedy Nemecka v boji s Bernsteinom preto, že bol pôvodom robotník, kým Bernstein bol inteligent — nie menšiu úctu ako Bebel požíval predsa v tom hnutí Wilhelm Liebknecht, nepo-

chybný inteligent, prapravnuk Martina Luthera. Tak Bebel, ako aj Liebknecht reprezentovali *marxizmus*, revolučnú ideológiu proletariátu, kým Bernstein (a takí oportunisti robotníckeho pôvodu ako Scheidemann a společní s ním) reprezentoval revizionizmus, dohodu s buržoáziou, ideologický vplyv buržoázie na robotnícke hnutie“ (str. 36). Werfel potom uvádza, že podobne to bolo aj v Poľsku, že aj tam *revolučný aktiv* robotníckeho a intelektuálneho pôvodu vytváral teóriu poľského komunistického hnutia.

Podľa náhľadu Werfela *treba* sa opierať pri vypracúvaní ideológie strany o komunistické intelektuálne strediská. No nemožno sa vraj obmedzovať iba na ne. V náhľadoch Kolakowského vidí akési stávanie komunistov-pracovníkov ideologického frontu proti samej strane. Píše: „Zdá sa mi, že súdruh Kolakowski prijíma tu za daný a nezmeniteľný stav, ktorý vznikol práve v dôsledku paralyzujúceho vplyvu Stalinovej samovlády na ideový život strany. Funkcia analýzy skutočnosti redukovala sa v tomto období na komentovanie už objavenej pravdy, funkcia premeny skutočnosti zase — na správne splnenie smernice, vytýčenej zhora. Pritom prišlo k dôkladnému rozdeleniu tak sformalizovaných teoretických funkcií — funkcie analýzy a vysvetľovania skutočnosti oddelili sa od funkcií prakticko-politických — funkcií premeny skutočnosti.“

Toto rozdelenie viedlo — a tu by som sa zhodol s hoci najostrejšími formuláciami s. Kolakowského — najprv k zániku funkcií analýzy skutočnosti a potom dokonca aj funkcií vysvetľovania skutočnosti.

Súdruh Kolakowski má pravdu, keď zdôrazňuje s celou váhou, že je zlý monopol jednotlivca alebo skupiny jednotlivcov na nové formulácie, na vyvodzovanie nových téz v oblasti spoločenských vied. Ale s. Kolakowski nevidí alebo nedoceňuje, že zlo spočíva v samom *rozdelení*, v tom, že sa tieto veci stavajú jedna proti druhej, že sa „praktici“ stavajú proti „teoretikom“, tí čo majú vysvetľovať skutočnosť proti tým, čo ju pretvárajú.

„Praktici“, tí, čo riadia, nanucujú ustrnuté a nesprávne tézy. Treba teda, aby sa „teoretici“ (komunistické intelektuálne strediská, aby som použil výraz s. Kolakowského) zbavili hegemonie „praktikov“. To je myšlienkový postup s. Kolakowského, ktorý som čiastočne zjednodušil.

Nemôžem sa s ním zhodnúť.

Nemožno pravidelne, správne, cieľavedome pretvárať skutočnosť bez toho, aby sa denne systematicky znovu a znovu neskúmala, aby sa nerozvíjala teória. Nemožno rozvíjať teóriu, nemožno skutočne hlboko skúmať jej zmeny bez účasti v pretváraní skutočnosti. *Základné teoretické práce* v boľševickej strane, v socialistickej ľavici pred prvou svetovou vojnou a v komunistických stranách medzi dvoma vojnami (najmä v dvadsiatych rokoch) *vytvorili ľudí, ktorí stáli obidvoma nohami v praktickom revolučnom hnutí*. Títo ľudia *predsa skutočne s námahou vytvárali politiku strany a neboli vykonávateľmi alebo argumentátormi línie vyvoleného jednotlivca alebo skupiny jednotlivcov*.

Východisko je jedno: znovu spojiť funkcie riadenia, funkcie formovania skutočnosti s funkciami jej analýzy a výskumu. Ide o to, aby sa „intelektuálne komunistické strediská“ — ako ich nazýva s. Kolakowski — ich veda využili pri *vytváraní línie strany*. Začíname to už robiť v oblasti ekonomických vied — nsmelo, nedostatočne — ale s veľmi povzbudzujúcimi prvými výsledkami“ (str. 37—39).

Werfel nesúhlasí ani s náhľadom Kolakowského na vzťah vedy a politiky. Kladne hodnotí jeho „pátos boja za pravdu, za poznanie pravdy“, za to, aby sa marxista vždy díval pravde do očí. Pripomína však, že je marxizmus súčasne tried-

nou vedou, a žiada, aby sa nezabúdalo na túto skutočnosť ani v úsilí o prekonanie vulgarizácie triednej stránky marxizmu. Proti Kolakowského myšlienke o obrane myslenia nezávislého od nátlaku politiky vystupuje taktó:

„Po prvé — niet myslenia bez nátlaku politiky (ak sa pod nátlakom politiky rozumie to, čo pod tým pojmom rozumeli Marx a Lenin, t. j. *formovanie vzťahov medzi triedami*). Každé myslenie formujú triedne vzťahy a toto potom vplýva na ich formovanie.

Po druhé — komunisti, všetci komunisti vrátane komunistov-intelektuálov nemôžu stavať myslenie proti politike, ale iba *nesprávne myslenie, vyplývajúce z nesprávnej politiky a vedúce k nesprávnej politike proti správne mysleniu, vyplývajúcemu zo správnej politiky a vedúcemu k správnej politike*“ (str. 42—43).

Podobne polemizuje Werfel aj s náhľadom Kolakowského o kontrolovaní ideológie komunistického hnutia kolektívnou skúsenosťou spoločnosti. Je proti tomu, aby sa ideológia strany kontrolovala pomocou anket, aké sa uskutočňujú v buržoáznom svete a ktoré neodrážajú mienku *pokrokových* pracujúcich ľudí. „Historicky vzniknutou formou, v ktorej avantgarda pracujúceho ľudu kontroluje na základe svojej kolektívnej skúsenosti — i kolektívnej skúsenosti celej spoločnosti — konštrukcie, ktoré vytvorili „vedecky najkompetentnejšie strediská“ — píše Werfel, je strana, marxisticko-leninská strana proletariátu“ (str. 43). Kritizuje tak nesprávne vmietať sa straníckych organizácií do vedy, ako aj oddeľovanie sa marxistov-intelektuálov od živého hnutia.

V tejto súvislosti pokúša sa Werfel vyriešiť aj problém slobody marxistickej vedy a disciplíny, ktorá nevyhnutne vyplýva z marxizmu ako platformy činnosti. Opiera sa pritom o materiály X. sjazdu KSSS a polemiku Lenina s tzv. robotníckou opozíciou, kde sa odlišuje „propaganda ideí vo vnútri bojujúcej politickej strany“ od „vedeckej výmeny náhľadov“ v špeciálnych vydavateľstvách. Takéto stanovisko zabezpečuje vrah aj disciplínu v strane aj slobodu výskumu, vedeckej diskusie. Stanovisko Kolakowského k vede a k politike dáva Werfel do súvislosti s tendenciami, ktoré sa v poslednom čase objavili v poľskej tlači, s tendenciami priviesť do súladu stranícku disciplínu s vlastným presvedčením. Werfel hovorí, že je to problém, ktorý zaujíma dnes každého, a že je rozhodujúci, lebo pre stranu znamená „byť či nebyť“.

Podľa Werfela nastoľuje sa dnes tento problém preto, že sa v minulosti často nesprávne, úzko chápala a vysvetľovala jednota strany. O príliš mnohých veciach sa prijímali stranícke uznesenia, a to dokonca aj vtedy, keď situácia pre to ešte vôbec nebola zrelá. Od súdruhov, ktorí urobili chybu, sa žiadalo, aby hneď urobili sebakritiku, objavili korene chyby. Vznikali tak neúprimné sebakritiky. Werfel zdôrazňuje nevyhnutnosť jednoty strany, no je tej mienky, že súdruhom, ktorí mali a majú náhľad odlišný od uznesenia strany, treba umožniť, aby si ponechali svoj náhľad a postupne sa chybného náhľadu zbavovali. Treba však od nich žiadať sebakritiku v činnosti, plnenia prijateľného uznesenia. „Rozdiely v náhľadoch v strane sú nevyhnutným javom. Ale akonáhle diskusiu uzavrelo uznesenie — píše Werfel — vtedy musíme všetci *konať ako jeden muž*“ (str. 49). Aj v tomto prípade odvoláva sa Werfel na vystúpenie Lenina na X. sjazde.

Korene nesprávnych náhľadov Kolakowského vidí Werfel v jednostrannosti, v povyšovaní nebezpečenstva prítomnosti na jedinú nebezpečenstvo. V boji proti tomuto nebezpečenstvu vytvára formulácie, ktoré odkrývajú cestu inému, nemenej reálnemu nebezpečenstvu.

Také sú stanoviská a hlavné myšlienky Kolakowského a Werfela v diskusii o inteligencii na stranách časopisu *Nowe drogi*. Diskusia je cenná nielen preto, že sa dotýka páľčivých problémov dňa, že na mnohé z nich poskytuje (najmä v článku Werfela) správnu odpoveď, ale aj preto, že ukazuje, ako k týmto problémom pristupovať.

A. K.